

Irodalom

Tartalom

Irodalom	1
Tartalom	2
Mit jelent az irodalmi mű befogadása?	3
Nem-verbális kommunikációs gyakorlatok a szépirodalmi művek mimetizálásának előkészítésére	3
Hogyan vezetjük a nem-verbális kommunikációs gyakorlatokat?	3
A tanulásirányítás normái	3
Mit értünk az irodalmi művek mimetizálásán	4
Hogyan tanítjuk?	4
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	4
A tanulásirányítás normái	4
Az irodalmi műelemzés előkészítése	5
Hogyan készítjük elő az irodalmi műelemzést?	5
Mit jelent a kommunikáció tényezőinek felismertetése az irodalmi alkotásokban?	5
Hogyan tanítjuk?	5
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	6
A tanulásirányítás normái	7
A verssorok és a versszakok tanítása	7
Hogyan tanítjuk?	7
A refrén tanítása	8
Hogyan tanítjuk?	8
A rím tanítása	8
Hogyan tanítjuk?	8
A ritmus tanítása	9
Hogyan tanítjuk?	9
Mi a költői kép?	10
Hogyan tanítjuk?	10
Mit értünk az epikai művekre jellemző ismeretek tanításán?	11
Hogyan tanítjuk?	11
Mit értünk a kisépikai prózaműfajok tanításán?	12
Hogyan tanítjuk?	12
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	12
A tanulásirányítás normái	13
Mit értünk az irodalmi művekkel szembeni értékelő magatartás kialakításán?	13
Hogyan nyújthatunk esztétikai élvezetet tanulóinknak?	14
Hogyan fejleszthető a tanulók ízlésítélete?	14
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	14
A versmondás tanítása	15
Mi a versmondás?	15
Hogyan tanítjuk?	15
A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód	15
A tanulásirányítás normái	15
A versmondás elemzése az üzenetközvetítés szempontjából	16
Hogyan tanítjuk?	16
A tanulásirányítás normái	16
Az irodalmi élet megismerésével kapcsolatos szokások alakítása	16
Hogyan hozható életközelségbe az irodalom?	17
A tanulásirányítás normája	17

Mit jelent az irodalmi mű befogadása?

Az irodalmi mű befogadásának folyamatában a befogadó fantáziája, világképe és irodalmi műveltségének mértéke szerint mintegy saját élményeként éli át azokat az irodalmi műben rögzített élményeket és üzeneteket, amelyek – igazi műalkotás esetében – tartalmazzák azt az alapvető értéket, hogy az ember a meglévónél mindig többre, jobbra, teljesebbre, tökéletesebbre törekszik. E folyamatban a befogadó, így a kisiskolás is *önmagára vonatkoztatja* a műben sűrített élményeket, helyesli vagy helyteleníti az irodalmi szöveg megfejtése révén előtte feltáruló életerzéseket és magatartásformákat.

Az irodalmi művek befogadására a tanterv következő tevékenységei kínálnak lehetőséget:

Irodalmi művek mimetizálása;

Az irodalmi műelemzés előkészítése;

Versmondás tanulása;

Az irodalom olvasásával kapcsolatos szokások kialakítása.

A felsorolásból kiderül, hogy irodalomtanításunk műközpontú, és tanulóink többféle tevékenység során kerülnek aktív viszonyba irodalmi alkotásokkal.

Nem-verbális kommunikációs gyakorlatok a szépirodalmi művek mimetizálásának előkészítésére

A nem verbális kommunikációs gyakorlatok olyan játékos mozgások, amelyeknek során gesztusokkal, mimikával, testtartással fejezünk ki elképzelt történeteket, érzelmeket beszédhang nélkül. E gyakorlatok a szépirodalmi művek mimetizálását készítik elő.

Hogyan vezetjük a nem-verbális kommunikációs gyakorlatokat?

A gyakorlatok leírása a feladatgyűjtemény *Irodalom* című fejezetében található. A gyakorlatok elsődlegesen a nem-verbális kommunikáció fejlesztését szolgálják, de mivel 3–5 perces mozgásokról van szó, frissítő-pihentető szerepet is betölthetnek a tanítási órákon.

Bevezetésüket az alábbiak szerint javasoljuk.

1. A tanító kérje meg a gyerekeket, hogy álljanak fel, majd mondja el a feladatgyűjteményben leírt szituációt.
2. A tanulók együttesen próbálkozzanak különféle megoldásokkal.
3. A pedagógus maga is játszon együtt velük, de közben figyelje meg a legpontosabb, legkifejezőbb mozgásokat végző gyerekeket.
4. Ezek a gyerekek társaiknak is mutassák be a gyakorlatot vagy annak egy mozzanatát.

A tanulásirányítás normái

□ Egy-egy játék 5 percnél ne tartson tovább.

□ A tanítási órák bármelyik szakaszában végezhetők pihentetés céljából.

- Az írás előkészítésének és tanításának időszakában különösen a kézizomlazító gyakorlatokat javasoljuk elvégeztetni.

Mit értünk az irodalmi művek mimetizálásán

Mimetizálásón játékos improvizációt, rendszerint együttes improvizációt értünk, melynek során a gyerekek szépirodalmi figurák vagy azok környezetébe tartozó tárgyak szerepében reprodukálják a mű szövegét, s azt kifejező mozgásokkal kísérik.

A fenti leírásból kiolvasható, hogy a szépirodalmi művek mimetizálása minden esetben *kiegészíthető* a nem-verbális kódok: a mimika, a gesztus, a tekintet, a testtartás „finomításával”, jelentésük tudatosításával.

Hogyan tanítjuk?

A mimetikus játékok tanulásának folyamatát nem szakaszoljuk. A mimetizálandó műveket a feladatgyűjtemény *Irodalom* című fejezete tartalmazza. Egy-egy mű mimetizálása során a következő lépések különíthetők el.

1. A tanító bemutatja az egész művet szerzővel, címmel.
2. A mű részenkénti elemzése következik.
 - a) Ekkor kerül sor az ismeretlen szavak magyarázatára, de ez megoldható cselekvéssel is.
 - b) Versek esetében a tanulók utánmondással megtanulják a szakaszt, eközben a tanítóval együtt mozgással kísérik a szöveget.
 - c) Párbeszédű mesék eljátszásakor a dialógusokat improvizálják. Természetesen nem szó szerint, a dialógusokat a téma megtartása mellett szabadon bővíthetik. A gyerekek a párbeszédű részeket megismételhetik egyesével is.
3. Az egyes részek kidolgozása után a játéktér kijelölése, majd a teljes vers, mese közös eljátszása következik.
25833856. Végül a játékot értékelik „nézőszemmel”.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ Minden osztályban előfordul egy-két visszahúzó, szégyenlős, a közös játékot kívülről szemlélő tanuló. A pedagógus anélkül, hogy ezt „szóvá tenné”, kezdetben adjon nekik szóltan szerepet, később rövid szöveges szereppel vonja be őket a játékba.
- △ Ismert a szerepelni vágyó gyerek, aki a játékok során csak a főszerepekben tudja elképzelni magát. Ha ez nem így alakul, megsértődik, és kiáll a játékból. Az effajta konfliktusokat úgy lehet elkerülni, hogy a pedagógus rejtetten sem alakít ki a szerepekben hierarchiát. Helyes, ha azt tudatosítja a tanulóknak, hogy minden szerep fontos, és akkor szép, ha azt nagyon kifejezően játsszák.
- △ A neveltető, „bohóc típusú” gyerek minden szerepet túljátszik, s ha ebben társai megerősítik, ő lesz a főszereplő, ezért a játék kudarcba fullad. Célszerű, ha a pedagógus

ezeket a gyerekeket játék során maga köré gyűjti. Így időben észleli a problémát, s halkán – hogy a társak ne vegyék észre – figyelmeztetheti a játékot félrevívó gyerekeket.

A tanulásirányítás normái

- A pedagógusnak mindig együtt kell játszania a tanulókkal. (Ne szakítsa meg a játékot a helyesejtési hibák javításával!!)
- A mimetikus játékokat elsősorban a hátrányos helyzetű tanulók fejlesztésére kell használni. (Ok kapjanak fontos, fejlesztő szerepeket.)
- A szerepvállalás mindig önkéntes legyen.
- Egy játék ne tartson 15–20 percnél tovább.
- A már megtanult játékokra többször térjenek vissza, hisz az újrajátszás is örömet jelent a tanulóknak. A játékokat újszerű elemekkel is bővíthetik.
- A játékot felszabadult, örömteli légkörben vezesse a pedagógus, ügyelve arra, hogy ne legyen bábeli zűrzavar. A játékokra a tanítási órák utolsó szakaszában kerüljön sor.

Az irodalmi műelemzés előkészítése

Az irodalmi művek értelmezésének eljárását irodalmi *műelemzésnek* nevezzük, melynek eredményeképpen a befogadó eljut az irodalmi mű megértésig. A *műértés* intellektuális tevékenység, erőfeszítés, amely a mű formanyelvét alkotó jelrendszerek megfejtésére, illetve a mű értelmezésére irányul.

Hogyan készítjük elő az irodalmi műelemzést?

Irodalmi művek olvasása, elemzése során megismertetjük a tanulókat néhány elemi kommunikációelméleti és irodalomelméleti terminussal, azok lényeges ismertetőjegyeivel. E terminusok jelentéstartamát nem definiáljuk és nem definiáltatjuk. Az elolvasott műveket követő *feladatmegoldások során* a ráismerés vagy megnevezés szintjén a gyerekek *használják* a megismert terminusokat. Így már az első osztályban szakszerű és egyértelmű kommunikáció folyhat az elolvasott irodalmi művekről és a tanuló és tanító között. Mivel meggyőződésünk, hogy ez feltétele az irodalmi műelemzésnek, ezért állítjuk, hogy a fentiekben körvonalazott tevékenységünk *előkészíti* az irodalmi műelemzést.

Mit jelent a kommunikáció tényezőinek felismertetése az irodalmi alkotásokban?

Versek és prózai művek elbeszélő és párbeszédes részeiben annak megnevezését jelenti, hogy ki, illetve mi lehet az 1. személy, ki, illetve mi lehet a 2. személy, továbbá hol van közöttük szerepcsere a szövegben. Az olvasandó szövegek dialógusainak legtöbbször kérdéskérdés-felelet, így a folyamat *kiegészíthető* a hanglejtés, különösen a kérdő mondatok hanglejtésének gyakoroltatásával.

Hogyan tanítjuk?

Tanulásának folyamata két szakaszra különíthető:

1. a kommunikáció tényezőinek megismertetése,
2. majd felismerésük gyakoroltatása művekben.

A tanítás szakaszai:

1. A kommunikáció tényezőit a *Csillagjáró Fehér Ráró*című könyvében található *Felelgető* című magyar népköltésen tanítjuk. Lépései:
 - a) Először a tanító hangosan, majd a tanulók némán elolvassák a verset.
 - b) A tanító kérdésére a tanulók elmondják, hányan szólalnak meg a versben, és azt, hogy kik lehetnek a beszélgetők. Ebben a versben a szerepcsere ember-ember között jön létre.
 - c) A szövegben jelet, csillagot, karikát stb. tesznek a beszélgetést kezdeményező 1. személy mondata elé, majd ugyancsak megjelölik azt a sort, ahol az előző 2. személy az 1. személy szerepébe kerül. Jelen esetben kérdez: „Minek az az ibolya?” Ily módon végigelemzik a szöveget, és elvégzik a jelöléseket.
 - d) Helyes ereszkedő hanglejtéssel egy-egy tanuló felolvassa a vers kérdéseit. Hanglejtéshiba esetén a tanító adjon mintát a javításhoz.
 - e) Szerepek szerint többször, több párban megismétlik az egész verset.

2. A kommunikáció tényezőinek felismerését a *Csillagjáró Fehér Ráró* című könyv alábbi szemelvényein lehet gyakorolni.

Versek:

Egy, kettő, három, négy

Gólya, gólya, gilice

Csoóri Sándor: *Esti párbeszéd*

Rákos Sándor: *Mesebeli madár*

Szilágyi Domokos: *Kot-kot-kot*

Zelk Zoltán: *Tavaszi dal*

Gólya, gólya

Verses mese:

A csókai csóka (Móra Ferenc)

Mesék:

A róka meg a rák (A. Tolsztoj)

A kakaska meg a tyúkocská (A. Tolsztoj)

A felsorolt művek kommunikációs szempontú elemzésére a tankönyvben néhány feladat szerepel. A pedagógus a tanítványai fejlettsége alapján döntson, hogy a tankönyvi feladatokon túl szükség van-e részletezőbb elemzésre. Azt azonban minden fent említett mű elemzésekor *fogalmaztassa meg a tanulókkal*, hogy az 1. és 2. személy közti szerepcseré

Ember–ember,
Ember–állat,
Ember–növény vagy
Állat–állat között jött-e létre.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

Δ A hátrányos helyzetű, lassú tempóban haladó tanulók esetében előfordulhat, hogy a *Csillagjáró Fehér Ráró* című könyv kínálta lehetőségek sem elegendők ahhoz, hogy a kommunikációs tényezőket biztonsággal felismerjék. A pedagógus az osztálykönyvtárban válogasson olyan műveket, amelyeken tovább gyakorolhatják a felismerést és a szerepek szerint felolvasást.

Δ Azok a tanulók, akik könnyedén meg tudják állapítani a versekben, mesékben a kommunikáció tényezőit, végezzék ezt önállóan, s a pedagógus adjon nekik más típusú kiegészítő feladatokat.

A tanulásirányítás normái

□ Ha olyan verset elemeznek a tanulók, amelyben a kommunikációt folytató 1. és 2. személy nem dönthető el egyértelműen és a gyerekek szárnyaló fantáziája meglepő, szokatlan megoldásokat produkál, a pedagógus ezért semmiképpen ne rója meg, helyette dicsérje őket.

□ Szerepek szerinti olvasáskor a tanulók vállalkozzanak a szerepekre, ne a pedagógus jelölje ki a szereplőket.

□ Felolvasáskor a hanglejtéshibákat minden esetben korrigáltatni kell. Dicsérje a pedagógus azokat a tanulókat, kik hibájukat képesek önállóan javítani.

A verssorok és a versszakok tanítása

A verssor és a versszak tanításakor a formai sajátosságra irányítjuk a tanulók figyelmét. Arra, hogy az egyes *verssorokat* az újabb európai költészet hagyománya szerint külön-külön egymás alá írják. Nem beszélünk a verssor azon lényegi ismertetőjegyéről, hogy tí. megszabott számú ütemekből vagy verslábakból épül föl. A *versszakokról* annyit tanítunk, hogy a sorok általában két-, három-, négy-, öt-, hat-, hét-, nyolcsoros egységekbe, versszakokba rendeződnek. A verssor és a versszak terminusokat elemzések, beszélgetések során használhatják a tanulók is, és a pedagógus is.

Hogyan tanítjuk?

Tanításának *feltétele*, hogy a tanulók tudjanak a teljes betűkészlettel átlagos tempóban olvasni. A megtanulás folyamatában két szakaszt lehet elkülöníteni:

1. a verssor és a versszak terminus megismertetését,
2. és használatuk gyakorlását.

A tanítás szakaszai:

1. A verssor és versszak terminusokat együtt célszerű bevezetni, mégpedig a *Csillagjáró Fehér Ráró* című könyv egyik versének – *Erre kakas, erre tyúk* – tanításakor.
 - a) Miután a tanulók legalább egyszer elolvasták a verset, a tanító arra kéri őket, hogy álló vonalakkal bontsák sorokra. Ha a tanulók egy része nem érti, mi a teendő, a tanító a táblára írja fel a verset és mutassa meg, meddig tart az első sor.
 - b) Miután minden gyerek elvégezte a szükséges jelöléseket, a verset ilyen instrukciókra olvassák fel soronként: „Az 1. verssort olvasd fel! A 2. verssort olvasd fel!” Stb.
 - c) Ezt követően a pedagógus rámutatással nevezze meg, hogy a vers négy sora együtt egy versszakot alkot.
 - d) Ezután lapozzanak Zelk Zoltán *Tavaszi dal* című verséhez, ami három négysoros versszakból áll. Állapítsák meg azon a versszakok számát, majd azt, hogy egy versszak hány sorból épül fel.
2. A későbbiekben elemzésre kerülő versek esetében a pedagógus mindaddig adjon verssor- és versszakszámlálós feladatokat, míg ezt a gyerekek meg nem tanulják.

A refrén tanítása

A *refrén* tanítása egy versben annak megfigyelését jelenti, hogy egyes sorok szó szerint ismétlődnek, s hogy ez az ismétlődés mindig a legfontosabbra való visszatérés. A tanulóknak első osztályban a refrén terminust nem kell használniuk.

Hogyan tanítjuk?

A tanítás *feltétele*, hogy a gyerekek a teljes betűkészlettel átlagos tempóban tudjanak olvasni, valamint az, hogy ismerjék a verssor, versszak terminusokat.

Első osztályban két vers tanításakor irányítjuk a tanulók figyelmét a refrén jelenségére: József Attila: *Altató*, Weöres Sándor: *A kutya-tár*.

1. József Attila *Altató* című versét teljes terjedelmében mutassa be a pedagógus. Majd a bemutatást követő beszélgetés során mondják el a gyerekek, hogy a versben egy anya beszél a kisfiához. Kérdezze meg a tanító a gyerekektől, mi az a kérés, amire visszatér altatás közben az anya.
2. Weöres Sándor *A kutya-tár* című verse esetében megfordítható a sorrend:
 - a) a vers elolvasása után a gyerekek keressék meg és húzzák alá a refrént,
 - b) majd mondják el, mi a szerepe, mit jelent a „Kutya-tár! Kutya-tár! Kutya-fülű Aladár!” ismétlődése.

A rím tanítása

A *rím* tanítása első osztályban a sorok végén álló hangcsoportok összecsengésének meghallását, a rímelő szavak kiemelését, az egymással rímelő sorok jelölését értjük.

Hogyan tanítjuk?

Tanításának *feltétele*, hogy a gyerekek a teljes betűkészlettel átlagos tempóban tudjanak olvasni hangosan és némán.

Tanulásában három szakasz különíthető el:

1. a gyerekek megismerik a rím lényeges ismertetőjegyét (hasonló „hangzású”, összecsengő szavak a verssorok végén);
2. gyakorolják a rímpárok meghallását és jelölését;
3. megtanulják a jelenség nevét (rím, rímelő).

A tanítás szakaszai:

1. A rím ismertetőjegyét az *Egy, kettő, három, négy* című népköltésen tanítjuk meg (lásd: *Csillagjárom Fehér Ráró*).
 - a) A gyerekek elolvassák a verset némán, majd egy jó tempóban olvasó gyerek hangosan.
 - b) A tanító megkérdezi, mely sorok hangzása hasonlít egymáshoz.
 - c) Aláhúzzák azokat a szavakat, amelyek a hangzásélményt előidézik (négy, mégy, messzire, végire), majd a szópárokat többször kiejtik.
 - d) Egyforma jelet rajzolnak a hangzásban hasonló szavak után.
2. A második szakaszban a gyakorlás történik. Az alábbiakban felsorolt verseket követő tankönyvi feladatok közt rímfelismerés is szerepel.

Ha valaki vígan él (népköltés)

Hónapmondóka (népköltés)

Köszöntő anyák napjára (népköltés)

Csanádi Imre: *Vadkacsás*

Weöres Sándor: *Kacsa-úsztató*

Zelk Zoltán: *Tavaszi dal*

Ha a gyerekek e feladatok megoldásakor bizonytalanok vagy nem értik a teendőt, a pedagógus az 1. szakaszban leírt algoritmus alapján elemeztessen.

25834048. A rím megnevezését Weöres Sándor *Paripám csodaszép pejko* című versének elemzésekor tanítjuk az alábbi menetben (lásd: *Csillagjárom Fehér Ráró*):

- a) a gyerekek aláhúzzák mindegyik sor utolsó szavát;
- b) majd az aláhúzott szavakban bekarikázzák a magánhangzót jelölő betűket;
- c) megállapítják, hogy a hangzásbeli hasonlóságot ebben a versben az azonos magánhangzók idézik elő;
- d) a pedagógus megnevezi a jelenséget: a versben aláhúzott szavak *rímelnék*.

A későbbi versek tanulása és elemzése során már használják a rím, rímelő terminusokat. (Weöres Sándor: *Buba éneke*; Zelk Zoltán: *Az erdő*)

A ritmus tanítása

A *ritmus* tanításán első osztályban annak megfigyelését, meghallását értjük, hogy a versekben bizonyos szótagcsoportok szabályszerű váltakozása idézi elő a ritmusélményt. E hangzásélmény alapján a tanulók kopogják, tapsolják, a tanítóval közösen jelölik a hosszú és a rövid szótagokat.

Hogyan tanítjuk?

Két szakaszban tanítjuk.

1. Az első szakaszban a tanulók nevelői mintakövetéssel vagy a versritmus önálló meghallása után önállóan kopogják, tapsolják a ritmust, illetőleg ritmizálva mondják a verset.
2. A második szakaszban ez azzal bővül, hogy megtanulják „olvasni” a rövid (U) és a hosszú (–) szótagok jelét. Valamint versekben a tanító által jelölt ritmust az olvasás mellett kopogják, tapsolják is.

A tanítás szakaszai:

1. a) A tanító kissé ritmizálva mondja el Weöres Sándor *Paripám csodaszép pejko* című versét. Majd a tanulók ugyancsak ritmizálva ismétlik meg.
b) A pedagógus kérdezze meg, hogyan lehetne a vers egy-egy sorának ritmusát tapsolni. Ha a tanulók önállóan nem tudják elvégezni, mutassa meg maga egy-egy soron, majd a tanulók utánozzák a tapsolást, s közben halkán mondják a szöveget.

~~~~~)
gyerekek keressenek a versben olyan szavakat, szókapcsolatokat, amelyek alatt ugyanazt tapsolták. Pl.: paripám; csodaszép; ide lép; oda lép; hegyen át; illetve pejko, hejhó, vágat, százat stb. A *Csillagjáró Fehér Ráró*ban a következő versek alkalmasak még ritmusfelismerésre: Weöres Sándor: *Kacsászó*; *Tekereg a szél*; Nemes Nagy Ágnes: *Láttam, láttam*.

2. Weöres Sándor *Olvasás* című versének tanulásakor vezesse be a pedagógus a rövid és a hosszú szótagok jelölési módját.
a) Többszöri olvasás, elmondás után a gyerekek kopogják a vers ritmusát. Az első öt sor egyenletes, monoton, hosszú szótagok sora:

— — — — —
Csipp,   öt csepp
— — — — —
csepp,   meg tíz,
— — — — —
egy csepp

A tanító irányítsa erre az érdekességre a tanulók figyelmét, s a tanulók próbálják megfejteni, van-e ennek jelentése.

- b) A tanító mutassa meg a hosszú szótagok jelét, s mind a négy sorban a sorok fölött jelölje a hosszú szótagokat.

apsolják vagy kopogják ezután az utolsó két sor ritmusát, majd a tanító végezze el a szükséges jelöléseket.

— U U — — U U U U —
Olvad a jégcsap, csepereg a víz

1. Végül a ritmusjeleket olvasva tapsolják is a vers ritmusát.
A ritmusfelismerés gyakorlására a *Csillagjáró Fehér Ráró* című könyvből alkalmasak még a következő versek:

Csanádi Imre: *Naphívogató*
Nemes Nagy Ágnes: *Tavaszi felhők*
Weöres Sándor: *A kutya-tár*
Kocsi és vonat

Mi a költői kép?

A *költői kép* versszövegekben a látható, hallható formában, tömör, sűrített, áttételes, tárgyyszerű részletekre is utaló olyan lexikai elem vagy nyelvtani szerkezet, amely a befogadóban közvetlen élményt, látványt vagy illúziót kelt.

Hogyan tanítjuk?

A tanulás feltétele, hogy a gyerekek tudjanak átlagos tempóban hangosan és némán olvasni. A folyamatnak két szakasza különíthető el.

1. Az első szakaszban megismerik a költői képet.
2. A másodikban gyakorolják a felismerést.

A tanítás szakaszai:

1. Csanádi Imre *Naphívogató* című versének tanításakor a tanító irányítsa a második versszakra a figyelmet.

a) A tanulók olvassák el többször a versszakot.

Csillagok kialusznak,
kósza ködök szakadoznak,
arany ajtók hasadoznak.
Süss föl, nap!

b) A tanító mondja meg a gyerekeknek, hogy a második versszakban három olyan képet lehet elkülöníteni, amit *mindennapi nyelven* nem tudnánk tömören és szépen kifejezni. Az első ilyen kép: „Csillagok kialusznak”. Ezt mindennapi nyelven így mondhatnánk: eltűnnek az égről a csillagok.

c) A tanulók önállóan keressék meg a második, illetve harmadik költői képet, majd próbálják „megfejtetni”.

d) Ezt követően oldják meg a tankönyv 1–3. feladatát.

2. A második szakasz a gyakorlás szakasza. Erre a *Csillagjáró Fehér Ráró* című könyv következő versei alkalmasak:

Nemes Nagy Ágnes: *Tavaszi felhők*
Láttam, láttam

József Attila: *Altató*
Csanádi Imre: *Első hó köszöntő*
Orbán Ottó: *Csillagok*

A világ
Weöres Sándor: *Kacsa-úsztató*
Buba éneke
Tekereg a szél

Zelk Zoltán: *Gólya, gólya*

Mit értünk az epikai művekre jellemző ismeretek tanításán?

A hallott, olvasott meséket követő elemzések során annak megállapítását, hogy a mesék eseménysorában, mely a szereplők akcióiból és a velük történekből épül fel, az esemény milyen időrendben zajlik, továbbá a cselekvéseik, dialógusaik során megismert meseszereplők rövid jellemzését és tulajdonságaik megnevezését.

Hogyan tanítjuk?

A tanítás *feltétele*, hogy a gyerekek tudjanak némán és hangosan olvasni. A folyamat *kiegészíthető* a szóbeli szövegalkotás fejlesztésével.

Egy-egy mese elemzése a következő problémákra, szempontokra térhet ki. (Megjegyezzük, hogy felsorolásunk nem ír elő sorrendiséget.)

1. A tanulók nevezzék meg, sorolják föl a mese szereplőit. Állapítsák meg, hogy azok az állatok, emberek, csodás lények, csak mesében léteznek stb.
2. Gyűjtsék össze a mese összes helyszínét. Ha ez nem derül ki egyértelműen, találjanak ki lehetséges helyszíneket.
3. Mondják el, hogy az események, jelenetek milyen időrendben követik egymást a mesében.
4. Nevezzék meg, majd indokolják a szereplők tulajdonságait tetteik, dialógusaik alapján.
5. Oldják meg a tankönyv feladatait.

Mit értünk a kisepikai prózaműfajok tanításán?

Kisepikai prózaműfajok tanításán a *találós kérdések*, a *közmondások*, a *szólások* tanítását értjük. A közmondások megismertetése során ráéreztetjük a gyerekeket arra, hogy a közmondások mögött életbölcsesek, erkölcsi tanulságok húzódnak, illetve arra, hogy a szólások gazdag hangulati és szemléleti jelentéstartalmat hordozó, átvitt jelentésben értelmezendő állandósult szókapcsolatok.

Hogyan tanítjuk?

Tanításának *feltétele*, hogy a tanulók teljes betűkészlettel, átlagos tempóban tudjanak némán olvasni.

Találós kérdések:

Az irodalomkönyvben kilenc találós kérdés szerepel, közülük négy verses. A tanulóknak a megfejtést vagy leírással, vagy lerajzolással kell megadniuk.

Közmondások, szólások:

A tankönyvben szereplő szólások és közmondások témájuk szerint kerültek az egyes mesékhez. Két típusú feladatban találkozunk velük.

1. A szólás jelentésének kiválasztása alternatívák közül.
2. Az olvasott mese tanulságát kifejező közmondás kiválasztása alternatívák közül. „Melyik közmondással fejezhető ki a mese tanulsága? Húzd alá!”

A pedagógus igyekezzen minél több helyzetben találó szólást, közmondást használni, hogy a tanulók értsék meg ezeknek a másodlagos jelentését. E folyamatban segít, ha a tanító ismerteti a szólások, közmondások eredeti jelentéstörténetét (O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című könyve alapján).

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

△ Megfigyeléseink szerint a hátrányos helyzetű tanulók nehezen jegyzik meg a mindennapi életüktől és nyelvhasználatuktól távoli terminus értékű kifejezéseket, s ez áll az irodalomelméleti terminusokra is (versszak, rím, ritmus, költői kép). A pedagógus az elemzések során, ha ezeket a terminusokat úgy használja, hogy minden esetben röviden értelmezi, konkretizálja is őket, megkönnyíti a bevésésüket a hátrányos helyzetű tanítványai körében, s megkíméli őket a nem értés, a kirekesztettség élményétől.

Milyen nyelvi fordulatokat használhat ennek érdekében a pedagógus?

Pl.: „Olvasd föl a harmadik versszakot!” (Eközben a tanuló könyvében rámutat a harmadik versszakra.)

„Keress a sorok végén rímelő szavakat, olyanokat, amelyeknek a hangzása hasonlít egymáshoz!” (S emeljen ki mindjárt maga egy rímpárt, amelyről döntse el a tanuló, hasonlít-e a hangzásuk.)

△ A gyors tempóban tanuló gyerekek könnyedén oldják meg az elemzés során kapott feladatokat. Ezért a tanító lássa el őket olyan kiegészítő feladatokkal, amelyek olvasói szokásaikat fejlesztik.

A tanulásirányítás normái

□ A pedagógus minden elemzésre kerülő verset, mesét mutasson be. Bemutatása *élményt* keltő legyen, azaz *érzékletes*, szemléletes és *érzelmes*, de ne érzélgős, vagyis segítse az átélést. Hogy a pedagógus e normának eleget tudjon tenni, a művet előzetesen el kell olvasnia, és fel kell készülnie a felolvasásra.

□ A mű bemutatásakor igyekezzen *kontaktust* tartani *minden gyerekekkel*.

- Bemutatás közben követelje meg a figyelmet, vagyis ne engedje meg, hogy a gyerekek különböző pótcselekvéseket végezzenek, pl.: firkálgatás, lapozgatás stb.
- Az irodalmi mű nem erkölcsi tanulságot adó példabeszéd, ezért nem moralizálásra való.
- A versek, mesék elemzésére a pedagógus készüljön fel. Tervezze meg az elemzés feladatait, fogalmazza meg a kérdéseit.
- A költői képek elemzésekor, megfigjtésekor a tanulók fantáziáját ne fogja vissza, ugyanakkor ügyeljen arra is, hogy ez ne parttalan fecsegéshez vezessen.
- A lírai versekben szereplő fiktív „én” nem azonos az alkotó személyével. Ezért hibás feltenni olyan kérdéseket, amelyek ezt a tényt figyelmen kívül hagyják. Pl.: Nemes Nagy Ágnes *Láttam, láttam* című versének elemzésekor: „Mit látott Nemes Nagy Ágnes a rókavadással?”
- Az elemzést a pedagógus differenciáltan vezesse, ha az osztály összetétele ezt megkívánja.

Mit értünk az irodalmi művekkel szembeni értékelő magatartás kialakításán?

Az irodalmi alkotásokkal szembeni helyes attitűd kialakítását, a bennük rejlő művésziesség, illetve esztétikai minőség: szépség, rútság, fenség, tragikum, komikum stb. felismerését.

Az értékelő magatartásnak mindenkor két mozzanatát célszerű elkülöníteni:

1. az esztétikai élvezetet,
2. az esztétikai tárgy, a műalkotás intuitív megítélését, azaz az ízlésítéletet.

Az *esztétikai élvezet* az esztétikai élmény szerves mozzanataként jelentkező pozitív érzelem: öröm, gyönyör.

Az esztétikai tárgyra, a műalkotásra irányuló értékítélet az *esztétikai ízlésítélet*. Mivel intuíció segítségével jön létre, többnyire nem tudatos, nem fogalmi jellegű, mint a teoretikus ítélet, hanem meghatározott érzelemben fejeződik ki.

Hogyan nyújthatunk esztétikai élvezetet tanulóinknak?

Mindenekelőtt azzal, hogy a pedagógus élményszerűen mutatja be az esztétikailag értékes irodalmi műveket.

Esztétikai élvezetet jelenthet egy szépen levezetett, igényesen megvalósított mimetikus játék.

Hogyan fejleszthető a tanulók ízlésítélete?

Az irodalmi művek bemutatása után a pedagógus mindenkor tartson rövid, néhány másodperces szünetet. A gyerekek megrendült hallgatása annak a jele lehet, hogy a költői

üzenet eljutott „lélektől lélekig”, a hatás tovább munkál bennük. De követheti a bemutatást rövid, spontán beszélgetés is, ha azt a tanulók kezdeményezik. Különösen gyakori lehet ez a mesék esetében. A pedagógus figyelje meg a gyerekek felvetett problémáit, véleményét, megfigyeléseit, hogy a vers vagy mese elemzését az általuk elindított vonalon tudja irányítani. Röviden az elemzés menete igazodjon a gyerekek élménymegnyilvánulásaihoz.

A versek, mesék elemzésének folyamatában a gyerekek feltámadó asszociációját a pedagógus mindig hallgassa meg, ügyeljen arra is, hogy figyeljenek egymásra. A „befelé élő” gyerekek ki nem mondott élményeiről, asszociációiról a *Csillagjáró Fehér Ráró*ban a rajzos feladatok megoldásai árulkodnak. A pedagógus őket rajzaikból kiindulva beszéltesse. Erre rajzolás közben is kínálkozik lehetőség.

Indirekt módon készítse tanítványait arra, hogy fogalmazzák meg a művekhez való viszonyukat, természetesen a maguk nyelvén. A pedagógus gyakran adjon mintát ehhez, mégpedig oly módon, hogy maga is gyakran használja véleménynyilvánításai során a *szép*, *gyönyörű*, *kedves*, *bájos*, *csúnya*, *visszataszító*, *komikus*, *nevettető*, *nevetséges*, *humoros*, *tragikus*, *megrendítő*, *szomorú*, *fenséges*, *tiszteletet keltő*, *csodálatosan szép* stb. minősítéseket. Dicsérje pontos, árnyalt fogalmazásukért azokat a tanulókat, akik értékelésükben igyekeznek e mintát követni.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ Jól ismert a gyors asszociációjú, szerepelni vágyó, magabiztos tanuló, akinek általában mindenről van mondanivalója és véleménye. A pedagógus lehetőleg ne elsőként szerepeltesse, hallgassa meg először a többiekét.
- △ Az introvertált típusú gyerekek, noha mélyen átéli a műalkotásokat, ritkán beszélnek élményeikről, asszociációikról. Mint fentebb említettük, a pedagógus beszéltesse őket rajzaikról, amelyeket a művel kapcsolatosan készítettek.

A versmondás tanítása

Mi a versmondás?

A versmondás olyan *reproduktív tevékenység*, amelyet a versszöveg határoz meg. A versmondó a helyesejtési normákhoz igazodva közvetíti a költői üzenetet hallgató(i)nak a spontaneitás látszatát keltve úgy, hogy közben saját élményét és véleményét is közvetíti. Eszerint a versmondónak helyesejtési és kommunikációs szempontoknak egyaránt eleget kell tennie. (A helyesejtési normákhoz igazodó versmondást lásd a *Helyesejtés-tanítás* című fejezetben.)

Hogyan tanítjuk?

A tanulás *feltétele*, hogy a gyerekek megtanult verse(ke)t képesek legyenek a helyesejtési normáknak megfelelően elmondani. A feladat *kiegészíthető* a helyesejtés gyakorlásával.

A tanítás menete:

1. Miután az elmondandó vers szövegét a tanulók pontosan ismerik, a pedagógus mutassa be a verset, de előtte adjon megfigyelési szempontokat:
    - a) figyeljék meg, hogyan teremt kapcsolatot hallgatóival,
    - b) hogyan tartja velük versmondás közben is a kapcsolatot,
    - c) milyen a testtartása versmondás közben.
  2. A szempontok alapján elemezzék a tanulók pedagógus irányításával a versmondást.
    - a) Olyan távolságban állt meg, hogy mindenkit jól lásson, és addig nem kezdte el, míg mindenki nem figyelt rá.
    - b) Versmondás közben tekintetét többször körüljáratta a gyerekeken, nem egyetlen távoli pontra vagy egyetlen gyerekre nézett.
    - c) Versmondás közben nyugodtan egy helyben állt, testét nem himbálta, kezét lógatta, illetve elöl vagy hátul kulcsolta.
  3. Egy önként vállalkozó tanuló mondja el a verset az említett szempontokra ügyelve, majd közösen elemezzék, értékeljék versmondását.
25834348. Minden esetben, ha hallgatóságnak mondanak verset a tanulók, a kommunikációs szempontok szerint készüljenek fel a versmondásra.

A lehetséges tanulótípusok, és a velük való bánásmód

- △ A beszédhibás gyerekek ugyanúgy tanuljanak meg minden verset a helyesejtési és kommunikációs normáknak megfelelően, mint a többiek. Súlyosan beszédhibás gyerekek osztály- vagy iskolai ünnepélyeken ne szerepeljenek.
- △ A túlzottan szorongó, az izgalomtól elcsukló hangú gyerekeket a pedagógus gyakran szerepeltesse az osztálytársak előtt, főként kis csoportban. Tanítsa meg őket arra, hogy az izgalmat mérsékelni lehet, ha a közvetlen szereplés előtt mély lélegzeteket vesznek.

A tanulásirányítás normái

- A pedagógus csak akkor állíthatja ki verset mondani a gyerekeket, ha tökéletesen tudják a szöveget, nincs felidézési gondjuk.
- Versmondásra minden gyereket meg kell tanítani, nem szabad egyes gyerekeket állandó versmondókká kinevezni.
- Ha valaki az osztályban verset mond, az osztálytársak mindenkor figyeljenek rá. Ha valaki téveszt, kinevetni, megszegényíteni nem szabad se a pedagógusnak, se a tanulóknak.

A versmondás elemzése az üzenetközvetítés szempontjából

A költői üzenet közvetítésének elemi feltétele, hogy a versmondó pontosan tudja és értse a versszöveget, vele kapcsolatosan minden helyesejtési normának képes legyen eleget tenni,

végül versmondás közben kommunikációs szempontokra is tudjon tekintettel lenni. Ha e feltételek közül bármelyik nem teljesül, a hallgatót zavarja a vers befogadásában. A tanulók versmondásának elemzésével az a célunk, hogy érzékennyé és igényessé neveljük őket a versmondással és vershallgatással szemben.

Hogyan tanítjuk?

Algoritmust a versmondás elemzésére nem adunk, mert azzal könnyen modorosságra, verbalizmusra szoktatnánk a tanulókat. Helyette néhány tanulásirányítási normába sűrítve fogalmazzuk meg a teendőket.

A tanulásirányítás normái

- Kiemelkedően jó produktumok esetén a pedagógus csak a legnehezebben teljesíthető szempontokra irányítsa elemzéskor a tanulók figyelmét.
- A szorongó, helyesejtési vagy kommunikációs hibát vétő tanulók versmondásában először emelje vagy emeltesse ki a jó, dicsérendő mozzanatot, s csak azután mondják el a hibákat.
- Egymás versmondásának elemzésekor a tanulók beállítódása mindenkor jóindulatú, segítőkész legyen, értékítéleteik megfogalmazásakor törekedjenek a pontosságra.

Az irodalmi élet megismerésével kapcsolatos szokások alakítása

Olyan olvasási szokások kialakítására gondolunk, amelyek az irodalmi élettel kapcsolatosak. Célunk a gyerekekben azt a reális képet kialakítani, hogy az irodalom nem személytelen, nem misztifikált. Az írók, költők műveinek olvasását követően az életük, gyerekkoruk megismertetésével arra törekszünk, hogy a gyerekeknek módjuk legyen megismerni a művészé fejlődés lehetőségeit. Ezek jegyében már első osztálytól kezdve arra szoktatjuk őket, hogy keressék, gyűjtsék az alkotókról a fényképeket; hallgassák a televízió, illetve a rádió írókkal, költőkkel készített ifjúsági műsorait; érdeklődjenek és nézzenek utána maguk is életrajzi és egyéb, például költők, írók munkásságával kapcsolatos adatoknak.

Hogyan hozható életközelbe az irodalom?

Első osztályban az irodalmi élet megismertetése érdekében az alábbi tevékenységeket, lehetőségeket ajánljuk és tartjuk kivitelezhetőnek.

1. Az alkotók arcképének megismertetése. Az irodalomkönyvben és a *Verstanítás* transzparensen a következő íróktól, költőktől olvasnak a gyerekek: Ágh István, Arany László, Csanádi Imre, Csoóri Sándor, La Fontaine, Horgas Béla, József Attila, Kiss Anna, Kormos István, Mészöly Miklós, Móra Ferenc, Nagy László, Nemes Nagy Ágnes, Orbán

- Ottó, Rákos Sándor, Szilágyi Domokos, Tamkó Sirató Károly, Alekszej Tolsztoj, Lev Tolsztoj, Weöres Sándor, Zelk Zoltán. Noha a *Csillagjáró Fehér Ráróból* a második félévben tanulnak a gyerekek, a felsorolt alkotókról készült arcképeket már az első félévben célszerű kitenni a falra. A második félévben mindenképpen ki kell tenni valamennyit. Amikor valamelyik alkotótól verset, mesét tanulnak a gyerekek, a pedagógus kérje, készítse tanítványait arra, hogy keressenek, gyűjtsenek róla fényképeket. A gyűjtőmunka forrásai lehetnek az évente megjelenő *Szép versek* című kötet, a *Kincskereső* című gyermekfolyóirat, a különféle hetilapok, magazinok, stb. Ha a tanulók kiválókat képeket, interjúkat hoznak, célszerű egy albumba vagy dossziéba helyezni azokat, s a tanteremben egy mindenki számára elérhető helyen tárolni.
2. A pedagógus teremtse meg a lehetőségét annak, hogy a tanulók figyeljék a kiadók előrejelzéseit a megjelenő gyermekkönyvekről. Célszerű ezeket a tanteremben egy jól látható helyen kifüggeszteni. Mindenkor figyeljék meg a tanulók, hogy az általuk ismert íróktól, költőktől megjelenik-e új kötet. Ha az előre jelzett könyvek már kaphatók a könyvesboltokban, egy-egy séta keretében a napközis szabadidő-foglalkozásokon ezeket a tanulók megtekinthetik. Ahol erre nincs lehetőség, mert nincs az adott települése könyvesbolt, a pedagógus vigyen be és mutasson meg a tanulóknak egy-egy megjelent, nekik való új könyvet. Jó, ha az új könyveket a tanulók városi vagy községi, valamint az iskolai könyvtárakban keresik.
  3. A pedagógus szerezzé be a könyvtárból, s lehetőleg tartsa a tanterem szabad polcán az *Írók, képek*, új kiadásban a *Forrásvidék* című könyvet. Ha „új” költőtől, írótól tanít verset vagy mesét, röviden olvasson fel belőle olyan bekezdéseket, amelyeket a gyerekek megértenek. A felolvasásra kiszemelt szövegrész mindenképpen tartalmazzon gyerekkori adatokat, élményeket is.
  4. A televízió és a rádió heti műsora alapján tervezze meg a pedagógus azokat az irodalmi műsorokat, amelyeket tanítási órákon vagy napközis foglalkozásokon célszerű megnézni, meghallgatni. Ezenkívül hívja fel a tanulók figyelmét olyan ifjúsági irodalmi műsorokra, amelyeket esténként vagy hétvégeken otthon nézhetnek vagy hallgathatnak meg a gyerekek. Erről mindenkor számoljanak be.

A tanulásirányítás normája

- A gyűjtőmunkát a pedagógus ne rendelje el, ne tegye kötelezővé. Helyette dicsérje azokat a tanulókat, akik egy-egy képet, könyvet behoznak az iskolába.